

מנהג אבותינו בידינו

מו"ר מרן הגאון רבנו שמואל אליהו שליט"א

הרב הראשי לעיה"ק צפת וחבר מועצת הרבנות הראשית*

זוכר ברית אבות

כולנו בבריתו של אברהם אבינו

הברית והשבועה לאברהם, ליצחק וליעקב מוזכרת בתורה בעשרות מקומות. בסוף חומש בראשית אומר יוסף לאֶחָיו כי יציאת מצרים תלויה בברית הזאת: "אלֵקִים פָּקֵד יִפְקֹד אֶתְכֶם וְהֶעֱלָה אֶתְכֶם מִן הָאָרֶץ הַזֹּאת אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּע לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וְלְיַעֲקֹב" (נ כד). כך גם חוזרת התורה ואומרת בספר שמות: "וַיִּשְׁמַע אֱלֹקִים אֶת נַאֲקָתָם וַיִּזְכֹּר אֱלֹקִים אֶת בְּרִיתוֹ אֶת אַבְרָהָם אֶת יִצְחָק וְאֶת יַעֲקֹב". וכך, כאמור, בעוד עשרות מקומות (שמות ב כד; ו ד; ו ח; יג יא; לב יג; לג א; ויקרא כו מא; במדבר יא יב; יד כג; לב יא; דברים א ח; א לה; ד לא; ו י; ו יח; ו כג; ז ח; ז יב; ז יג; ח א; ח יח; ט ה; י יא; יא ט; יא כא; יג יח; יט ח; כו ג; כו טו; כח יא; כט יב; ל כ; לא ז; לא כ-כא; לד ד).

התורה מזכירה את הברית הזאת שוב ושוב, כדי שנדע ונבין כי כל אורחות חייו של עם ישראל הם המשך ישיר שלה. כך מתן תורה וכך ירושת הארץ: "לֹא בְצַדִּיקְתָּךְ וּבִישׁוֹר לְבָבְךָ אָתָּה בָּא לְרִשְׁתָּ אֶת אֶרֶץ כְּנָעַן כִּי בְרַשְׁעַת הַגּוֹיִם הָאֵלֶּה ה' אֱלֹקֶיךָ מוֹרִישָׁם מִפְּנֵיךָ וּלְמַעַן הָקִים אֶת הַדְּבָר אֲשֶׁר נִשְׁבַּע ה' לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וְלְיַעֲקֹב".

כשהתורה רוצה ללמד אותנו חשיבות של דבר היא מקדישה לו הרבה מקום. "שנים ושלוש דפים" לשיחתם של עבדי אבות (מדרש רבה בראשית ס ח) מול הלכות חשובות שנאמרו ברמז. כך גם רבי ישמעאל לומד על ערכה של מצוות המילה מכך שהוזכרה בה המילה "ברית" שלוש-עשרה פעמים. "גְּדוּלָהּ הִיא מִלָּה שְׁשָׁלֹשׁ עֶשְׂרִים בְּרִיתוֹת נִכְתְּרוּ עָלֶיהָ" (רש"י שבת קלב ע"א). מכאן נבין כמה חשובה השבועה והברית של האבות.

מילה של ברית

הברית והשבועה נאמרה רק לאברהם. אלוקים נשבע לו אחרי העקידה "בִּי נִשְׁבַּעְתִּי נְאֻם ה'... כִּי בְרַךְ אֶבְרָהָם וְהִרְבָּה אַרְבָּה אֶת זַרְעוֹ כְּכֹכְבֵי הַשָּׁמַיִם וְכַחֲלוֹל אֲשֶׁר עַל שִׁפְתַי הַיָּם וַיִּרְשׁ זַרְעוֹ אֶת שְׁעַר אֵיבָיו: וְהִתְבָּרְכוּ בְּזַרְעוֹ כָּל גּוֹיֵי הָאָרֶץ". אלוקים כורת פעמיים ברית עם אברהם. האחת, בין הבתרים: "כִּרְתֵּהּ אֶת אַבְרָם בְּרִית לֵאמֹר לְזַרְעוֹ נְתַתִּי אֶת הָאָרֶץ הַזֹּאת מִנְהַר מִצְרַיִם עַד הַנְּהַר הַגָּדֹל נְהַר פְּרָת" (בראשית טו יח). הפעם הנוספת היא בברית המילה.

* מאמר זה לקוח מתוך: קול צופיך, גליון מס' 694, תולדות תשע"ד.

בשום מקום לא מוזכר שאלוקים כרת ברית או נשבע ליצחק או ליעקב. הברית והשבועה של אלוקים לאברהם נחשבת כמו ברית ושבועה ליצחק וליעקב. התורה מזכירה עשרות פעמים שהברית הייתה עם כל האבות, כיוון שהברית עם אברהם הייתה על זרעו. ביצחק נאמר: "וַיִּקְרָא אֶת הַשְּׁבָעָה אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתִּי לְאַבְרָהָם אָבִיךָ" (בראשית כו ג רמב"ן שם). וליעקב נאמר: "כִּי לֹא אֶעֱזָבְךָ עַד אֲשֶׁר אִם עָשִׂיתִי אֵת אֲשֶׁר דִּבַּרְתִּי לָךְ", וברש"י: "לצרכך ועליך".

אלוקים לא נשבע או כורת ברית מיוחדת ליצחק וליעקב, כי הוא רוצה שתהיה המשכיות. ברית אחת שכולם מצטרפים אליה. כך יצטרפו אליה בני-ישראל במעמד הר סיני ובכניסה לארץ. כך נכנס כל אחד מאתנו לברית הזאת בעת ברית המילה, ומברכים עליו "להכניסו בבריתו של אברהם אבינו". גם נשים מברכות עליה. כולנו חלק מאותה ברית גדולה שאלוקים כרת עם אברהם.

☞ העברת המסורת – המשכיות ☞

גדול שימושה יותר מלימודה

הרצף הזה של כל הדורות שמחוברים זה לזה הוא מהותי לעם ישראל. "מִשָּׁה קָבַל תּוֹרָה מִסִּינַי, וּמִסֵּרָה לְיִהוֹשֻׁעַ, וְיִהוֹשֻׁעַ לְזִקְנִים, וְזִקְנִים לְנִבְיָאִים, וְנִבְיָאִים מִסֵּרוּהָ לְאַנְשֵׁי כְנֶסֶת הַגְּדוּלָּה" (אבות א א). חשיבות הרצף של ההמשכיות היא גדולה כל כך, עד שחכמינו אמרו בגמרא (ברכות ז ע"ב): "וְאָמַר רַבִּי יוֹחָנָן מִשּׁוֹם רַבִּי שְׁמַעוֹן בֶּן יוֹחָאִי, גְּדוּלָּה שְׁמוּשָׁה שֶׁל תּוֹרָה יוֹתֵר מִלְמוּדָהּ, שֶׁנֶּאֱמַר (מ"ב ג) 'פֶּה אֱלִישֶׁע בֶּן שָׁפְט אֲשֶׁר יֵצֵק מִים עַל יָדַי אֲלֵיהֶו'. 'לְמַד' לֹא נֶאֱמַר אֶלָּא 'יֵצֵק', מִלְמַד שְׁגוּדָה שְׁמוּשָׁה יוֹתֵר מִלְמוּדָה".

בזכות הפשטות והענווה

זו הסיבה שבגללה התמנה יהושע להיות ממשיכו של משה, ולא אחד מהזקנים שאולי היה חכם מיהושע. כשהתמנה יהושע להיות ממשיך דרכו של משה אמרו: "זִקְנִים שֶׁבְּאוֹתוֹ הַדּוֹר אָמְרוּ, פְּנֵי מֹשֶׁה – כְּפִנֵי חֲמָה, פְּנֵי יְהוֹשֻׁעַ – כְּפִנֵי לְבָנָה. אוֹי לָהּ לְאוֹתָהּ בּוֹשָׁה אוֹי לָהּ לְאוֹתָהּ כְּלִימָה" (ב"ב עה).

מו"ר אבא זצ"ל היה מפרש שהזקנים לא רצו לסדר את הספסלים בבית המדרש של משה באומרם: זו בושה שאנחנו, חשובים כל כך, נעסוק במלאכה פשוטה כל כך. עכשיו שראו את ערכה של המלאכה הפשוטה הזאת אמרו: אוי לאותה בושה שנתביישנו ונמנענו, והפסדנו בגללה את המעלה הגדולה שזכה לה יהושע.

העובדה שיהושע היה ממשיך דרכו היחיד של משה גרמה לכך שלא היו מחלוקות בישראל בימי יהושע. אחר כך לא נמצא אדם שאפשר היה להעביר לו את התורה בשלמותה, כשם שמשו העביר ליהושע, ולכן יהושע העביר אותה לכמה אנשים, זקנים. כל אחד מהם לוקח חלק אחר בתורה וכולם יוצרים שלמות, אבל כאן כבר טמון החשש ממחלוקות.

מנהג אבותינו בידינו

מחלוקת מחמת זחיחות הלב

הגמרא (סנהדרין פח ע"ב): "תנאי, אמר רבי יוסי, מתחלה לא היו מרבין מחלוקת בישראל, אלא בית דין של שבועים ואחד יושבים בלשפת הגזית, ושני בתי דינים של עשרים ושלשה אחד יושב על פתח הר הבית, ואחד יושב על פתח העזרה, ושאר בתי דינים של עשרים ושלשה יושבים בכל עירות ישראל. הצרך הדבר לשאל, שואל מבית דין שבועים – אמרו להם. ואם לאו – באים לזה שסמוך לעירו. אם שמעו – אמרו להם. ואם לאו – באים לזה שפתח הר הבית וכו' עד, באים ללשפת הגזית, ששם יושבים, מתמיד של שחר עד תמיד של בין הערבים, ובשבתות ובקמים טובים יושבים בחיל.

"נשאלה שאלה בפניהם, אם שמעו – אמרו להם, ואם לאו – עומדין למנין, רבו המטמאין – טמאו. רבו המטהרין – טהרו. משרבו תלמידי שמאי והלל שלא שמשו כל צרכן רבו מחלוקת בישראל, ונעשית תורה כשתי תורות. משם פותחין בשולחין בכל מקומות כל מי שהוא חכם, ושפל ברוך, ודעת הבריות נוחה הימנו? היא דין בעירו. משם מעלין אותו להר הבית, משם לעזרה, משם ללשפת הגזית."

למה מחפשים "חכם, ושפל ברוך, ודעת הבריות נוחה הימנו"? הגמרא (סוטה מז ע"ב) מסבירה את הסיבה שבגללה תלמידי הלל ושמאי לא שימשו כל צרכן – גאוה שהייתה בהם. "משרבו זחוחי הלב, רבו מחלוקות בישראל, משרבו תלמידי שמאי והלל, שלא שמשו כל צרכן, רבו מחלוקות בישראל, ונעשית תורה כשתי תורות". זו סיבת חורבן הבית השני שהיה ממש אחר כך.

סיני ועוקר הרים – סיני עדיף

הגמרא (ברכות ס"ד) אומרת: "אמר רבי יוחנן: פליגו בה רבן שמעון בן גמליאל ורבנן, חד אמר: סיני עדיף, וחד אמר: עוקר הרים עדיף. רב יוסף סיני, רבה עוקר הרים, שלחו לתמן: איזה מהם קודם? שלחו להו: סיני עדיף, דאמר מר: הכל צריכין למרי חטיא."

הדיון שעוסקת בו הגמרא הוא בשאלה מי עדיף, וממילא את מי למנות כראש ישיבה, האם את רב יוסף או את רבה. רב יוסף היה "סיני", בקי בתורה כנתינתה מסיני, ואילו רבה היה "עוקר הרים", מפולפל מאוד. שלחו להם תשובה, סיני עדיף. ולכן אתם צריכים למנות את רב יוסף ראש ישיבה.

למרות זאת, במחלוקת רבה ורב יוסף בדרך כלל הלכה כרבה. והסיבה היא הלימוד המשותף שלהם. שבכל דיון הביא רב יוסף לשולחן את כל התורה כנתינתה מסיני. במקרה זה, בגלל תורתו של רב יוסף, פסיקת רבה עדיפה, שהיא מכילה את הכול. אם היו שניהם בנפרד, הלכה הייתה כמו רבה.

מסורת של ענווה

בהקדמה לפירוש המשניות כותב הרמב"ם שכתבת המשניות על-ידי רבי יהודה הנשיא נועדה למנוע מחלוקת, שזה אומר בכה וזה אומר בכה ותשתכח התורה. לדבריו, רבי יהודה הנשיא, שכתב את ששת סדרי המשנה, היה מצוין במידה ההפוכה לתלמידי שמאי והלל. הוא מביא את דברי הגמרא במסכת סוטה (מט ע"ב) שכותבת על רבי: "משמת רבי בטלה ענווה

ויראת חטא". זאת לא התכונה היחידה שהייתה ברבי. אבל הרמב"ם הזכיר אותה, כי זאת התכונה שמונעת מחלוקת ומאפשרת את מסירת המסורת מדור לדור.

"והיה הוא בעצמו מן המקבלים, שהוא קבל משמעון אביו ושמעון מגמליאל אביו, והוא משמעון, והוא מהלל, והוא משמעיה ואבטליון רבותיו, והם מיהודה בן טבאי ושמעון בן שטח, והם מיהושע בן פרחיה ונתאי הארבלי, והם מיוסי בן יועזר איש צרידה ויוסי בן יוחנן, והם מאנטיגנוס איש סוכו, והוא משמעון הצדיק, והוא מעזרא שהיה משירי אנשי כנסת הגדולה ועזרא מברוך בן נריה רבו, וברוך מירמיה. וכן קיבל ירמיה בלי ספק מאשר קדמוהו מן הנביאים, נביא מפי נביא, עד הזקנים המקבלים מפי יהושע בן נון, והוא מפי משה".

מי שמתבונן יראה כי כל מוסרי התורה לדורותיהם ניחנו במידה הזאת. הראשון שבהם הוא משה רבנו, שהתורה ציינה אותו במיוחד במידה זו של ענווה: "וְהָאִישׁ מִשָּׁה עָנּוּ מְאֹד מִפְּלֵ הָאָדָם אֲשֶׁר עַל פְּנֵי הָאֲדָמָה". בצפת היה רבי יוסף קארו, שמסר את התורה כמו רבי יהודה הנשיא בדורו. גם עליו נאמרה המידה המופלאה הזאת של ענווה. רק כך הוא יכול למסור את התורה באופן נכון, שלא מעורר מחלוקת אלא מחבר. מרן הרב אליהו זצוק"ל היה אומר כי על כן קראו שמו בישראל: רבי יוסף קארו – המחבר.

מורה הלכה בפני רבו – שובר שלשלת הדורות

להעברת המסורת ולמניעת המחלוקת יש חשיבות גדולה מאוד. לצורך זה קבעה התורה בית-דין גדול בירושלים שמכריע בכל המחלוקות. החולק עליו נקרא "זקן ממרא", והוא תלמיד חכם שמלמד בעם ישראל הוראות הפוכות מהמסורת שיש בעם ישראל, כפי שהיא נשמרת בידי בית הדין הגדול בירושלים. הרמב"ם (ממרים ג ח) מספר על התהליך של דין זקן ממרא, שמזהירים אותו ואומרים לו שמתר לו לומר את דעתו אבל אסור לו להורות לעשות הפך המסורת כפי שנשמרת על-ידי בית הדין הגדול בירושלים.

אם הורה לעשות או שעשה כהוראתו – חייב מיתה. "ואין ממיתין אותו בבית דין שבעירו ולא בבית דין הגדול שיצא חוץ לירושלים אלא מעלין אותו לבית דין הגדול שבירושלים ועד הרגל משמרין אותו וחונקין אותו ברגל שנאמר וכל ישראל ישמעו וייראו". וכל זה על מנת שלא יהיה מצב שבו תהיה תורה כשתי תורות.

בימינו אין בית-דין גדול בירושלים, אבל עיקרה של הלכה זו קיימת. כך כותב ה"שולחן ערוך" (יורה דעה רמב סע"ב): "אסור לאדם להורות לפני רבו לעולם, וכל המורה לפניו – חייב מיתה". וכל כך למה? לא מפני כבודו של הרב ולא מפני המחלוקת. כל זה בגלל שהוא שובר את השלשלת של מסירת התורה לדורותיה מהר סיני ועד ימינו. ולכן כותב שם ה"שולחן ערוך": "כל החולק על רבו, כחולק על השכינה. וכל העושה מריבה עם רבו, כעושה עם השכינה. וכל המתרעם עליו, כאילו מתרעם על השכינה. וכל המהרהר אחר רבו, כמהרהר אחר השכינה".

מחלוקת צרת הבת – גאונות מול מסורת

ביקור בעקבות ביקורת

הגמרא (יבמות טז ע"א) מביאה מחלוקת בין בית הלל לבית שמאי בעניין צרת הבת, האם היא מותרת לייבום או לא (ישנה הלכה שעניינה אישה שנצרכת לייבום, ועמה נופלת לייבום אישה נוספת של אותו בעל שמת, שהיא קרובת משפחה האסורה בנישואין עם היבם מהתורה מצד עצמה, כגון בתו של היבם. בגלל נוהג שהיה קיים בעבר, של נישואי אחיינית לדוד, הייתה שכיחות גבוהה של דין זה כאשר בת נפלה לייבום לפני אביה, אחי הבעל הנפטר, ועל כן הלכה זו מכונה גם בשם "צרת הבת"). בית הלל סברו שאסורה, ובית שמאי סברו שמותרת. חכמינו מספרים על הוויכוח הגדול הזה, אולי הוויכוח הגדול ביותר ביניהם, וכיצד הוא הוכרע.

"בימי רבי דוסא בן הרפינס התרה צרת הבת לאחין (כדעת בית שמאי. וחשבו חכמים שרבי דוסא פסק כן הפך דעת בית הלל), והיה הדבר קשה לחכמים, מפני שחכם גדול היה, ועיניו קמו מלבא לבית המדרש (היה רבי דוסא עיוור ולא יכול לבא לבית מדרש). אמרו: מי ילך ויודיעהו? אמר להם רבי יהושע, אני אלך. ואחריו מי? רבי אלעזר בן עזריה. ואחריו מי? רבי עקיבא."

חכמינו מתארים את הכבוד הגדול שהוא נותן להם: "הלכו ועמדו על פתח ביתו. נכנסה שפחתו, אמרה לו, רבי, חכמי ישראל באין אצלך. אמר לה: פנסו, ונכנסו. תפסו לרבי יהושע, הושיבו על מטה של זהב. אמר לו (רבי יהושע לרבי דוסא): רבי, אמר לתלמידך אחר וישב. אמר לו, מי הוא? אמר לו, רבי אלעזר בן עזריה. אמר לו, ויש לו בן לעזריה חברנו? קרא עליו המקרא הזה, (תהלים לז) 'נער הייתי גם זקנתי ולא ראיתי צדיק נעזב וזרעו מבקש להם'. תפסו והושיבו על מטה של זהב. אמר ליה, רבי אמר לתלמידך אחר וישב. אמר לו, ומי הוא? אמר לו, עקיבא בן יוסף. אמר לו, אמה הוא עקיבא בן יוסף ששמך הולך מסוף העולם ועד סופו? שב בני שב, כמותך ירבו בישראל."

אח קטן, בכור שטן

"התחילו מסבבין אותו בהלכות, עד שהגיעו לצרת הבת. אמרו לו, צרת הבת מהו? אמר להם, מחלקת בית שמאי ובית הלל. הלכה פדברי מי? אמר להם, הלכה פבית הלל. אמרו לו, והלא משמך אמרו, הלכה פבית שמאי? אמר להם, 'דוסא' שמעתם? או 'בן הרפינס' שמעתם? אמרו לו, חיי רבי, סתם שמענו" (שמענו "בן הרפינס" סתם, בלי שם פרטי).

כאן יש ביטוי קשה מאוד, אבל הוא כתוב בגמרא ונראה שהוא מסביר יותר מכל דבר אחר את המחלוקת שהיו בתקופה המדוברת, ממש לפני חורבן בית שני שנחרב בגלל שנאת חינוס. "אמר להם (רבי דוסא לחכמים): אח קטן יש לי, בכור שטן הוא, ויונתן שמו, והוא מתלמידי שמאי, והזירו בו שלא יקפח אתכם בהלכות, לפי שיש עמו שלש מאות תשובות בצרת הבת שהיא מתרת. אבל מעיד אני עלי שמים וארץ, שעל מדוכה זו ישב חגי הנביא, ואמר שלשה דברים, צרת הבת אסורה, עמון ומואב מעשרים מעשר עני בשביעית, ומקבלין גרים מן הקרדוים ומן התרמוזיים". המסורת שיש בידי מחגי הנביא – שצרת הבת אסורה. הפקחות של אחי תאמר לכם שצרת הבת מותרת.

מסורת קודמת לגאונות

הגמרא מספרת כי כְּשֶׁנִּכְנְסוּ שְׁלוֹשֵׁת הַחֲכָמִים לְבֵית רַבִּי דוּסָא נִכְנְסוּ בְּפֶתַח אֶחָד, וְכִשְׂיָצְאוּ – יָצְאוּ בְּשִׁלְשָׁה פְתָחִים. כְּדִי שֶׁלֹּא יִפְגְּשׁוּ אֶת אַחֲיוֹ יוֹנְתָן וַיִּנְצַח אוֹתָם בְּהִלְכוֹת וַיִּצְטָרוּ לְקְבוּעַ הַלְכָה כְּמוֹתוֹ, שֶׁהָרִי הוּא חָכֵם מֵאִין כְּמוֹתוֹ. אִף שֶׁנִּיֶּסוּ לְהִתְחַמֵּק מִמֶּנּוּ, הִצְלִיחַ יוֹנְתָן בֶּן הַרְכִּינֵס לִפְגּוֹשׁ אֶת רַבִּי עֲקִיבָא בִּיצִיאָתוֹ וְהִתְחִיל לְהַקְשׁוֹת לְרַבִּי עֲקִיבָא קוּשִׁיּוֹת בְּנוֹשָׂא צֶרֶת הַבַּת. רַבִּי עֲקִיבָא לֹא הִצְלִיחַ לְהַשִּׁיב תְּשׁוּבוֹת מִסְפָּקוֹת, וְעַל כֵּךְ אָמַר יוֹנְתָן בֶּן הַרְכִּינֵס לְרַבִּי עֲקִיבָא בְּלִגְלוּג: "אַתָּה הוּא עֲקִיבָא שְׂשֻׁמְךָ הוֹלֵךְ מִסּוֹף הָעוֹלָם וְעַד סוֹפוֹ? אֲשֶׁרִיךְ שְׂזִכִּיתָ לְשֵׁם, וְעַדִּין לֹא הִגַּעְתָּ לְרוּעָה בְּקָר (לֹא הִגַּעַת לְמַדְרַגַּת רוּעָה בְּקָר מִחֲמַת חֲכַמְתֶּךָ הַנְּמוּכָה). אָמַר לוֹ רַבִּי עֲקִיבָא, וְאַפְלוּ לְרוּעָה צֹאן (לֹא הִגַּעְתִּי)".

אם רבי עקיבא לא מצליח להשיב לו, הרי שלמרות חוצפתו של יונתן בן הרכינס, לכאורה הוא צודק. למה אפוא לא נקבעה הלכה כמותו וכמו בית שמאי? התשובה היא בפיו של אחיו, דוסא בן הרכינס, שאומר להם לפני הפגישה עם יונתן אחיו: "מַעֲיֵד אֲנִי עָלַי שְׁמַיִם וָאָרֶץ, שְׁעַל מְדוּכָה זֶה יָשָׁב חֲגֵי הַנְּבִיא, וְאָמַר שְׂצָרַת הַבַּת אֲסוּרָה". זה מה שקובע, ולא הגאונות של יונתן שמצליח להוכיח דבר שאינו אמת כפי מסורת הדורות.

כל תורה שאין לה בית אב – אינה תורה

מסורת משמיעה ואבטליון

בתלמוד ירושלמי (פסחים לט ע"א, שבת פז ע"א) נכתב כלל חשוב על חשיבותה של המסורת: "כל תורה שאין לה בית אב – אינה תורה". הגמרא בירושלמי מסבירה את הסיפור שבעקבותיו נאמרה הקביעה הזאת. "זו הלכה נעלמה מזקני בתירה. פעם אחת חל ארבעה עשר להיות שבת ולא היו יודעין אם פסח דוחה את השבת אם לאו. אמרו: יש כאן בבלי אחד והלל שמו ששימש את שמעיה ואבטליון יודע אם פסח דוחה את השבת אם לאו. אפשר שיש ממנו תוחלת.

"שלחו וקראו לו אמרו לו שמעת מימך כשחל י"ד להיות בשבת אם דוחה את השבת אם לאו? אמר להן וכי אין לנו אלא פסח אחד בלבד דוחה את השבת בכל שנה והלא כמה פסחים ידחו את השבת בכל שנה". הסבירה הגמרא את כוונתו בקרבנות תמידים ומוספים, שבכל שבת יש קרבן כזה שדוחה את השבת. "אמרו לו כבר אמרנו שיש עמך תוחלת". חכמים מקבלים את דבריו כיוון שהם מבינים שהוא משיב להם על-פי מה ששאלוהו בזכות היותו מי ששימש את שמעיה ואבטליון, ותשובתו היא דבריהם של שמעיה ואבטליון.

בהמשך דבריו של הלל הזקן עולה חשש לפני חכמים שהוא אומר את דבריו על-פי חכמתו. "התחיל דרוש להן מהיקש ומקל וחומר ומגזירה שוה וכו'". התאכזבו חכמים ואמרו לו כי כל דבריו ניתנים לדחייה ואמרו בלשון תימה: "כבר אמרנו: אם יש תוחלת מבבלי?"

הם קוראים לו "בבלי" כי הוא עלה מבבל, דוחים את דבריו ואומרים שלכל הוכחותיו יש תשובה שסותרת אותן. "אף על פי שהיה יושב ודורש להן כל היום – לא קיבלו ממנו עד

מנהג אבותינו בידינו

שאמר להן, יבוא עלי כך שמעתי משמעיה ואבטליון. כיון ששמעו ממנו כן עמדו ומינו אותו נשיא עליהן".

זחה דעתו של הלל

הגמרא מספרת כאן סיפור קשה, אבל נראה שהוא חשוב מאוד לכולנו להבין את שורש הקלקול ואת שורש התיקון. הלל הזקן, שהוא סמל לענווה וסמל להנהגה נכונה, מתחיל לקנטר את החכמים שהתווכחו אתו ונופל. לכאורה הוא אומר להם דברי מוסר כדי שיתקנו את דרכם, אבל באמת זה לא נקי כל כך והתוצאה לא מאחרת לבוא. "כיון שמינו אותו נשיא עליהן התחיל מקנתרן בדברים, ואומר: מי גרם לכם לצרף לבבלי הזה? לא על שלא שימשתם לשני גדולי עולם לשמעיה ואבטליון שהיו יושבין אצליכם. כיון שקינתרם בדברים נעלמה הלכה ממנו. אמרו לו: מה לעשות לעם ולא הביאו סכיניהם?". איך יביאו סכינים בשבת, במקום שאין עירוב, לבית המקדש לשחוט את קרבן הפסח בערב פסח שחל בשבת?

מודה הלל ואומר: אני לא יודע. "אמר להן הלכה זו שמעתי ושכחתי, אלא הניחו לישראל אם אינן נביאים בני נביאים הן". הם בוודאי זוכרים מה שהיה בערבי פסחים אחרים שחלו בשבת, וידעו מה לעשות עם סכיני השחיטה. "מיד כל מי שהיה פסחו טלה היה תוחבה בגיזתו. גדי – היה קושרה בין קרניו. נמצאו פסחיהן מביאין סכיניהם עמהן. כיון שראה את המעשה נזכר את הלכה אמר כך שמעתי משמעיה ואבטליון. ר' זעירה בשם רבי אלעזר: כל תורה שאין לה בית אב אינו תורה".

מסיפור זה לומדים חכמים כי גם אם ישראל הם בני נביאים, לא היו מקבלים את דבריהם אם הלל הזקן לא היה נזכר שכך שמע משמעיה ואבטליון. ללמדך חשיבותה של מסורת, שהיא ממשיכה את מה שקיבל משה תורה מסיני.

שמאי והלל חלקו בשלושה דברים בלבד

על מנת להבין את הענווה של הלל ושמאי, מרן הרב זצ"ל היה מזכיר את הגמרא שאומרת כי רק בשלושה מקומות חלקו הלל ושמאי עצמם. כל המחלוקות האחרות הן של תלמידים, שבגלל זחיחות דעת לא למדו מרבותיהם כל צרכם. כך אומרת הגמרא במסכת שבת (טו ע"א): "אמר רב הונא בשלשה מקומות נחלקו שמאי והלל. א] שמאי אומר מקב – חלה. והלל אומר מקביים. וחכמים אומרים לא כדברי זה ולא כדברי זה אלא קב ומחצה חייב בחלה וכו'. ב] הלל אומר מלא הינ מים שאובים פוסלים את המקוה וכו'. שמאי אומר תשעה קבין. וחכמים אומרים לא כדברי זה ולא כדברי זה עד שבאו שני גרדיים משער האשפה שבירושלים והעידו משום שמעיה ואבטליון ששלשה לוגין מים שאובין פוסלים את המקוה וקיימו חכמים את דבריהם. ג] שמאי אומר כל הנשים דיין שעתן. והלל אומר מפקידה לפקידה ואפילו לימים הרבה. וחכמים אומרים לא כדברי זה ולא כדברי זה אלא מעת לעת ממעט על יד מפקידה לפקידה ומפקידה לפקידה ממעט על יד מעת לעת".

הסביר מו"ר הרב זצ"ל כי היו מחלוקת רבות בין שמאי להלל שהתיישבו והוסכמו. הם למדו זה עם זה, דנו בהלכות, השתכנעו והודו זה לזה עד שלא נשארה מחלוקת אלא בשלושת

המקרים הללו בלבד. ולמה בשלושה אלו לא הצליחו להגיע להבנה? כי ההלכה בהם היא לא כמו אף אחד מהם, אלא כמו הדעה השלישית.

כשהיה הצדק עם אחד מהם, הוא הצליח לשכנע את חברו באמיתות דבריו ונגמרה המחלוקת. שכל מחלקתם הייתם לשם שמים ולא לשם עצמם. אבל בכל שלושת הדברים הללו הלכה לא כדברי זה ולא כדברי זה, לכן לא הצליחו שמאי או הלל לשכנע זה את זה ונשארו במחלוקתם.

מסורת קודמת לחידושים

שמירה זו על המסורת לא מקפא את ההלכה. היא מאפשרת חידושים רבים לפי המתחדש בכל יום. אבל כל החידושים הללו בנויים על המסורת. כך כותב הרמב"ם, שנחשב בעצמו מחדש גדול בספריו ובדרכיו. למרות היותו מחדש, כל לומד יודע שהרמב"ם לא חידש דבר בספריו וחידש המון, כי כל דבריו הם מסורת של חכמים מדורות קודמים. ממשיך הרמב"ם וכותב: "ואין זמן שלא היה בו התבוננות וחדוש הענינים". אבל יש תנאי לפני כל חידוש: "והיו חכמי כל דור משימים דברי הקודמין עיקר, והיו לומדין מהם ומחדשים ענינים".

בגלות מחלוקת. בארץ אחדות

תכונה זו של אחדות שייכת בעיקר בארץ-ישראל. כך דורש הזוהר הקדוש על הפסוק "ומי כעמך כישראל גוי אחד בארץ" – כי רק בארץ-ישראל הם יכולים להיות עם אחד. "וְיִדְאִי, בְּאַרְץ הֵם גּוֹי אֶחָד, עֲמָה אֶקְרוּן אֶחָד, וְלֹא אֵינּוֹן בְּלַחֲוֹדֵיהוּ" (חלק ג דף צג ע"ב).

אם חורבן הבית השני נגרם על-ידי זחוחי הדעת שמיצעו את המסורת והרבו את המחלוקת עד שנעשית תורה כשתי תורות, הרי שתפקיד החכמים להרבות ענווה ולהחזיר את המסורת והאחדות כשם שעשו רבי יוסף קארו וחבריו.

ויהי רצון שנזכה להשלים את המלאכה. לזכות למעלתה האמיתית של ירושלים, שעושה כל ישראל חברים. "בְּיְרוּשָׁלַם דְּלִתְתָא, יְקָרוֹן יִשְׂרָאֵל אֶחָד" על-ידי בית המקדש שבנוי לתלפיות ובית הדין הגדול שמאחד את כלל ישראל להיות "כאיש אחד בלב אחד". אמן ואמן.

